

A U S P I C I A

Recenzovaný vědecký časopis pro oblast společenských a humanitních věd

Reviewed Scholarly Journal Dealing with Social Sciences

VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH STUDIÍ
ČESKÉ BUDĚJOVICE
VYSOKÁ ŠKOLA TECHNICKÁ A EKONOMICKÁ – ÚSTAV PODNIKOVÉ STRATEGIE
ČESKÉ BUDĚJOVICE
Ročník XIX, číslo 1

2022

AUSPICIA

Recenzovaný vědecký časopis pro otázky společenských a humanitních věd.

Založen v roce 2004. Vydáván Vysokou školou evropských a regionálních studií, České Budějovice, Česká republika a Vysokou školou technickou a ekonomickou, České Budějovice, Česká republika.

Rada pro výzkum, vývoj a inovace jako odborný a poradní orgán vlády ČR zařadila recenzovaný vědecký časopis *Auspicia* pro rok 2015 mezi recenzované neimpaktované časopisy, které uvedla v oborech Národního referenčního rámce excelence (NRRE).

V roce 2016 byl recenzovaný vědecký časopis *Auspicia* zařazen do mezinárodní databáze ERIH PLUS.

AUSPICIA

A peer-reviewed scholarly journal for questions of the social sciences.

Founded in 2004. Published by College of European and Regional Studies, České Budějovice, Czech Republic and The Institute of Technology and Business, České Budějovice, Czech Republic.

The Research, Development and Innovation Council, as a professional and consultative body of the Government of the Czech Republic, indexed *Auspicia* – a peer-reviewed scholarly journal on a list of peer-reviewed non-impacted journals in 2015, being published in the fields of the National Reference Framework of Excellence.

In 2016 *Auspicia* – a peer-reviewed scholarly journal was indexed in the international database ERIH PLUS.

Adresa redakce: Vysoká škola evropských a regionálních studií, z.ú., Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice, tel.: 00420 386 116 839, <https://auspicia.cz>. Vychází dvakrát ročně v elektronické verzi (od roku 2019). Srpen 2022. Časopis je financován VŠERS a VŠTE. ISSN 2464-7217 (Online). DOI: 10.36682/a_2022_1.

Editorial Office Address: Vysoká škola evropských a regionálních studií, z.ú., Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice, tel.: 00420 386 116 839, <https://auspicia.cz>. It has been published twice a year electronically (since 2019). August 2022. This journal is financed by The College of European and Regional Studies and The Institute of Technology and Business. ISSN 2464-7217 (Online). DOI: 10.36682/a_2022_1.

EDIČNÍ RADA VŠERS · EDITORIAL BOARD OF VŠERS

Předseda ediční rady · Chairman of the Editorial Board

doc. Ing. Jiří **DUŠEK**, Ph.D.

Členové · Members

doc. JUDr. PhDr. Jiří **BÍLÝ**, CSc.; RNDr. Růžena **FEREBAUEROVÁ**; PhDr. Jan **GREGOR**, Ph.D.; doc. Ing. Marie **HESKOVÁ**, CSc.; PhDr. Štěpán **KAVAN**, Ph.D.; Mgr. Josef **KŘÍHA**, Ph.D.; doc. PhDr. Miroslav **SAPÍK**, Ph.D.; doc. Ing. Ladislav **SKOŘEPA**, Ph.D.; doc. Ing. Jaroslav **SLEPECKÝ**, PhD, MBA.; doc. JUDr. Roman **SVATOŠ**, Ph.D.

REDAKCE ČASOPISU AUSPICIA · EDITORIAL OFFICE OF JOURNAL AUSPICIA

Předseda redakční rady · Chairman of the Editorial Board

doc. Ing. Jiří **DUŠEK**, Ph.D. (*Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR*)

Místopředseda redakční rady · Vice-chairman of the Editorial Board

doc. PaedDr. Mgr. Zdeněk **CAHA**, Ph.D., MBA, MSc. (*Vysoká škola technická a ekonomická, České Budějovice, ČR*)

Šéfredaktor · Editor-in-Chief

doc. PhDr. Miroslav **SAPÍK**, Ph.D.

Výkonný redaktor · Managing Editor

doc. PhDr. Miroslav **SAPÍK**, Ph.D.

Technická redaktorka · Technical Editor

RNDr. Růžena **FEREBAUEROVÁ**

Redaktoři anglických textů · English Language Editors

Centrum jazykových služeb Vysoké školy technické a ekonomické

OBSAH

BEZPEČNOST

KONSPIRAČNÍ TEORIE – ZÁKLADNÍ TEORETICKÁ VÝCHODISKA
..... 8–20

Radoslav IVANČÍK

VEŘEJNÁ SPRÁVA, ŘÍZENÍ

**KONTEXTOVÉ PROMĚNNÉ PRO ROZVOJ INOVACÍ ČESKÉ
VEŘEJNÉ SPRÁVY: VLIV ZAHRANIČÍ, LEGISLATIVY, VLÁDNÍCH
STRATEGICKÝCH KONCEPCÍ A DOKUMENTŮ** 21–38

Miroslav JURÁSEK – Jana TICHÁČKOVÁ – Petr WAWROSZ

**SROVNÁNÍ POLITIK CENTRÁLNÍCH BANK VE VYBRANÝCH
ZEMÍCH – KVANTITATIVNÍ UVOLŇOVÁNÍ JAKO UŽITEČNÝ
NÁSTROJ NEBO PŘECEŇOVANÁ POLITIKA** 39–62

David KRÍŽEK – Kamila VESELÁ

SPOLEČENSKÉ VĚDY

**VLIV SOCIÁLNÍCH SÍTÍ NA VZDĚLÁVÁNÍ ŽEN NA MATEŘSKÉ A
RODIČOVSKÉ DOVOLENÉ. AKTUÁLNÍ VZDĚLÁVACÍ
TRENDY**..... 63–86

Iva SEIFERTOVA

**SROVNÁNÍ ZEMÍ EU Z HLEDISKA POPULAČNÍHO
STÁRNUTÍ**..... 87–103

*Zuzana POLÁKOVÁ – Eva MATEJKOVÁ – Veronika SVETLÍKOVÁ – Zlata SOJKOVÁ –
Renata KLUFOVÁ*

ETIKA V PROSTŘEDÍ MODERNÍ SPOLEČNOSTI104–116

Miroslav SAPÍK

**ZLEPŠENÍ POSTUPŮ A METOD MANIPULACE S PACIENTY VE
VYBRANÝCH JIHOČESKÝCH NEMOCNICÍCH**117–127

Radka PROKEŠOVÁ – Marie TREŠLOVÁ

CONSPIRACY THEORIES - A BASIC THEORETICAL BACKGROUND

Konšpiračné teórie – základné teoretické východiská

Radoslav IVANČÍK

Bratislava, Slovak Republic

ABSTRAKT: Konšpiračné teórie, t. j. presvedčenie, že mnohé významné udalosti sú v zákulisí tajne manipulované mocnými silami existujú vo všetkých spoločnostiach. V posledných rokoch sa však ich vplyv a popularita neustále zvyšujú, a to najmä s rapídny nárastom množstva rozličných falošných správ a dezinformácií zdieľaných s využitím moderných informačných a komunikačných technológií a prostriedkov v kybernetickom priestore. Niektoré konšpiračné teórie môžu byť neškodnou zábavou alebo prejavom určitého opodstatneného skepticizmu. Niektoré však môžu byť veľmi nebezpečné, môžu viesť k strate dôvery v lekársku, vedeckú a odbornú expertízu, k politickej neangažovanosti a v niektorých prípadoch dokonca až k násiliu. Aj preto dnes konšpiračné teórie predstavujú významnú výzvu pre ľudskú spoločnosť, a je to aj dôvod prečo sa nimi vo svojom interdisciplinárnom výskume zaoberá autor tohto článku.

Kľúčové slová: konšpiračné teórie – ľudstvo – spoločnosť – bezpečnosť

ABSTRACT: Conspiracy theories – the belief that many significant events are secretly manipulated behind the scenes by powerful forces – exist in all societies. However, in recent years, their influence and popularity have been steadily increasing, especially with the rapid increase in the number of fake news and disinformation shared with the use of modern information and communication technologies in cyberspace. Some conspiracy theories can be harmless fun or a manifestation of some legitimate scepticism. However, some of them can be very dangerous, leading to a loss of confidence in medical, scientific, and specialized expertise, political non-involvement and even violence in some cases. This is one of the reasons why conspiracy theories are a major challenge for human society today, and the reason why the author of this article deals with them in his interdisciplinary research.

Key words: conspiracy theories – mankind – society – security

ÚVOD

Súčasná moderná ľudská civilizácia je výrazným spôsobom ovplyvnená prehlbujúcimi sa globalizačnými procesmi, ktoré sa vo väčšej či menšej miere prejavujú vo všetkých sférach života spoločnosti. S jedným z prejavov súčasnej modernej doby, úzko spojenej s dynamickým nástupom nových médií, prudkým rozvojom a masívnym využívaním informačných a komunikačných technológií, systémov a prostriedkov, sa objavila aj nová škála možností ako najrôznejšie správy, zvesti, novinky či teórie šíriť, zdieľať, ale aj vyhľadávať. Zároveň sa však objavila aj nová škála možností ako moderné technológie a zariadenia zneužiť [1][2][3][4][5][6] a šíriť prostredníctvom nich klamlivé, zavádzajúce a skreslené informácie – konšpiračné teórie – s cieľom ovplyvniť konanie ľudí. Šírenie konšpiračných teórií, ktoré reagujú na rôzne významné udalosti odohrávajúce sa okolo nás, tak predstavuje veľmi nebezpečnú hrozbu, ktorá môže mať pre jednotlivcov, organizácie i celú ľudskú spoločnosť veľmi nepriaznivé dôsledky.

METODIKA A CIEĽ

Čo to vlastne sú tie konšpiračné teórie? Ako fungujú a prečo sú hrozbou pre jednotlivcov i spoločnosť? Sú to falošné správy, tzv. „fake news“, alebo je medzi nimi a konšpiračnými teóriami nejaký rozdiel? Prečo im ľudia veria? Hľadaním odpovedí na tieto a ďalšie otázky úzko súvisiace s konšpiračnými teóriami sa zaoberá autor, ktorého cieľom je prostredníctvom kvalitatívneho teoretického interdisciplinárneho vedeckého výskumu, s využitím analyticko-syntetických a komparatívnych prístupov, priblížiť čitateľom, okrem odpovedí na vyššie uvedené otázky, základné teoretické východiská týkajúce sa skúmania problematiky konšpiračných teórií. Text predloženej štúdie čerpá z publikovaných prác renomovaných zahraničných aj domácich autorov zaoberajúcich sa predmetnou problematikou konšpiračných teórií, hoaxov a dezinformácií a hrozieb z nich vyplývajúcich. Zároveň je doplnený o vlastný výskum autora. Sekundárnym cieľom autora je rozšíriť vnímanie konšpiračných teórií ako výzvy pre súčasnú ľudskú spoločnosť a priniesť čitateľom z radov odbornej i laickej verejnosti známe, ale aj nové informácie z tejto oblasti.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

V kontexte zmieneného dynamického nástupu nových médií a masívneho využívania informačných a komunikačných technológií, systémov a prostriedkov môžeme s určitým nadsadením povedať, že v súčasnosti aj vďaka sociálnym sieťam žijeme v zlatom veku šírenia najrôznejších konšpiračných teórií. Čo to ale sú tie konšpiračné teórie? Čo tieto dve slová vyjadrujú, resp. znamenajú? Väčšina z tých, čo počujú toto slovné spojenie, si pod ním zrejme vybaví alebo vie predstaviť nejakú významnú konkrétnu udalosť a príbeh s ňou spojený. Napríklad, že koronavírus SARS-Cov-2 spôsobujúci ochorenie Covid-19 bol umelo vyvinutý v armádnych laboratóriách ako biologická zbraň a odtiaľ unikol alebo bol úmyselne rozšírený medzi ľuďmi, resp. že sa šíri pomocou 5G sietí, že očkovacie vakcíny proti koronavírusu obsahujú nanočastice, pomocou ktorých nás vlády sledujú; alebo že zrútenie dvoch veží (dvojičiek) Svetového obchodného centra v New Yorku nespôsobili nárazy lietadiel do nich a následný požiar, ale ich podmínovanie tajnými vládnymi agentmi za účelom nájdania dôvodu pre vojnu v Afganistane, aby z toho profitovali zbrojárske, logistické a ďalšie firmy a ich majitelia na vojne zbohatli; alebo že pristátie na Mesiaci bolo fingované, natočené v tajných filmových ateliéroch, aby Američania dokázali, že sú lepší ako Rusi, ktorí vyslali prvého človeka do vesmíru a predbehli ich; alebo že atentát na J. F. Kennedyho nespáchal Lee Harvey Oswald, ktorí bol vraj mizerným strelcom, ale tajní agenti, pretože prezident ležal mnohým v žalúdku kvôli nevydarenej invázii v kubánskej zátokke Svíň alebo pre jeho pacifistické postoje a časté kompromisy, či povestné sukničkárstvo a otvorenú podporu protirasistického hnutia Martina Luthera Kinga; alebo že Elvis Presley, Michael Jackson či princezná Diana stále žijú a svoju smrť nafingovali, aby mohli žiť pokojne bez neustále dotierajúcich novinárov a obdivovateľov; alebo že zmiznuté lietadlo s posádkou aj cestujúcimi letu MH370 malajzijských aerolínií uniesli mimozemšťania, aby mohli na nich robiť pokusy; alebo že svet ovládajú ilumináti či dokonca reptiliáni atď.

ČO SÚ KONŠPIRAČNÉ TEÓRIE?

Čo to teda sú tie konšpiračné teórie? Z etymologického hľadiska slovo „*konšpirácia*“ pochádza z latinského slova „*conspirare*“, ktoré možno doslova preložiť ako „*dýchať spolu*“, v skutočnosti však tento výraz označuje dvoch alebo viacerých ľudí spriadajúcich plány,

o ktorých nikomu nehovoria. Teoreticky, takýto plán nemusí byť hneď zlý, môže byť aj dobrý, ak napríklad niekto chcel niekoho pozitívne, milo prekvapiť. Postupom času ale nadobudlo toto slovné spojenie negatívny význam. Konšpirácie síce nie sú definované ako vyslovene tajné, ale tým, že sa toto slovo spojilo s kriminálnym konaním, tak túto vlastnosť získalo. Takže utajenie sa stalo súčasťou nášho vnímania slova konšpirácia. A súčasť je to veľmi dôležitá, zvlášť ak vezmeme do úvahy jeho vývoj. V princípe sú tak konšpiračné teórie alternatívnym výkladom skutočnosti či histórie, keďže nič sa podľa nich, resp. podľa konšpirátorov nedeje zo zjavných dôvodov, ale preto, že to bolo vopred niekým tajne naplánované.

Podstata konšpiračných teórií tým pádom spočíva v tom, že nič nie je také, ako sa na prvý pohľad zdá a že všetko so všetkým spolu súvisí. Inými slovami povedané, konšpiračné teórie sa snažia presvedčiť ľudí, že existuje určitá skupina osôb – sprisahancov, ktorí tajne plánujú a organizujú všetko, čo sa deje. Vymyslených sprisahancov zvyčajne prezentujú ako nepriateľov ľudu. Konšpiračné teórie tak rozdeľujú svet na dobro a zlo, na My verzus Oni. Tvrdia, že ľudia sa musia pozrieť pod povrch, aby odhalili činy a zámery sprisahancov, ktorí vynakladajú veľké úsilie, aby skryli svoje zlé zámery. Predpokladom je, že ak ten alebo tí, ktorí chcú vedieť, ako to naozaj je alebo bolo, teda vedieť „skutočnú pravdu“, musia vrátať, kopať, ryť dostatočne hlboko, aby objavili skryté prepojenia medzi ľuďmi, inštitúciami a udalosťami, ktoré vysvetľujú, čo sa v skutočnosti deje alebo stalo. Tieto predpoklady prirodzene stavajú konšpiračné teórie do rozporu s modernou vedou, ktorá zdôrazňuje dôležitosť náhody, možnosť zhody náhod, možnosť výskytu nepredvídaných okolností a nezamýšľaných dôsledkov. Konšpiračné teórie naopak naznačujú, že významné udalosti sú vždy výsledkom ich tajného, zámerného, sprisahaneckého plánovania a ovplyvňovania. Na druhej strane si je ale potrebné v tejto súvislosti uvedomiť, že konšpiračné teórie väčšinou nevznikajú len tak odnikiaľ, resp. len tak z ničoho nič. Často sú reakciami – aj keď zjednodušenými a skreslenými – na skutočné problémy vyskytujúce sa v spoločnosti.

Konšpiračné teórie pritom nie sú ničím novým, sú tu už tisícky rokov, o tom nie sú žiadne pochybnosti. Koniec koncov samotné konšpirácie existujú už poriadne dlho. Príkladom môžu byť viaceré historické udalosti, ako napríklad plán starovekých Grékov obsadiť Tróju, alebo sprisahanie nepriateľov Gaia Julia Caesara vedúce k jeho vražde a ďalšie. História je takýchto dramatických konšpirácií naozaj plná. A spolu s nimi tu boli vždy aj podozrievaví ľudia, ktorí vždy prišli s nejakou sprisahaneckou konšpiračnou teóriou, ktorá tajuplné udalosti

„vysvetlila“ a ukázala ľuďom „ako to naozaj v skutočnosti bolo“. V tých časoch bolo z pochopiteľných dôvodov šírenie konšpiračných teórií značne obmedzené. Navyše, v minulosti ľudia mnohé javy a udalosti vnímali ako zásah bohov. Preto sa konšpiračné teórie dostali do povedomia väčšieho počtu ľudí až v minulom storočí, čo pravdepodobne súvisí nielen s rozvojom tlače, médií a technológií, ale aj s určitým úpadkom viery. V sekulárnejších časoch totiž ľudia začali byť náchylnejší viac veriť tomu, že významné udalosti sa odohrali tak preto, že išlo o tajné, zlomyseľné sprisahanie mocných a nie zásah božstiev. Náhľad na svet, ktorý ovláda malá, utajená skupina ľudí – elita, je pretrvávajúcim prvkom aj dnešných konšpiračných teórií. V podstate sa dá povedať, že táto skupina stojí za takmer každou konšpiračnou teóriou, ktorá sa dnes zdieľa medzi ľuďmi či už prostredníctvom sociálnych sietí alebo akýmkoľvek iným spôsobom. Takže odpoveďou na otázku, čo je konšpiračná teória by mohlo byť: „Je to teória, ktorá naznačuje, že veľké, významné udalosti nie sú tým, čím sa zdajú byť, ale manifestáciou sveta ovládaného utajenou elitou“ [7].

KONŠPIRAČNÉ TEÓRIE VERZUS FALOŠNÉ SPRÁVY

Sú konšpiračné teórie rovnaké ako falošné správy? Nie, konšpiračné teórie nie sú rovnaké ako falošné správy, ale vo verejných diskusiách o falošných správach sa s nimi často zaobchádza ako s identickými. Existujú tu však rozdiely. Po prvé, nie všetky falošné správy tvrdia, že to, čo sa deje, je úmyselné, zlovestné sprisahanie. A po druhé, tvorcovia týchto dezinformácií vedia, že šíria lži. Robia to zámerne, aby buď vyvolali zmätok, chaos, alebo aby zmobilizovali svoje publikum, prípadne pošpinili, osočili, očiernili alebo iným spôsobom znemožnili či diskvalifikovali svojich oponentov. Naproti tomu veľká väčšina tých, ktorí hlásajú konšpiračné teórie, skutočne verí tomu, čo hovoria, čo šíria. Vnútorne sú presvedčení, že pomáhajú odhaľovať pravdu. Sú však aj takí, ktorí šíria konšpiračné teórie, pritom sami im nemusia veriť, ale šíria ich preto, aby zarobili peniaze a/alebo dosiahli určité politické ciele. Najmä v súčasnosti, v dobe internetu a sociálnych sietí, niektorí ľudia profitovali zo šírenia konšpiračných teórií, ktorým s najväčšou pravdepodobnosťou sami celkom alebo vôbec neveria. Podobne aj populistickí politici, ako napríklad Donald Trump [10][11] alebo Viktor Orbán [12][13], často strategicky využívali, resp. stále využívajú falošné správy a konšpiračné teórie, aby zmobilizovali svojich prívržencov. V týchto prípadoch sú konšpiračné teórie a falošné správy prevažne totožné [14].

Zdá sa, že prívrženci populistických strán a hnutí sú obzvlášť vnímaví voči konšpiračným teóriám a populistickí politici často používajú konšpiračnú rétoriku. Je to preto, že populizmus aj konšpiračné teórie redukuje zložité politické pole na jednoduchú opozíciu: ľud verzus elita v prípade populizmu; a obeť sprisahania verzus konšpirátori v prípade konšpiračných teórií. Ako prvok populistického diskurzu ponúkajú konšpiračné teórie konkrétne vysvetlenia, prečo elity konajú proti záujmom ľudí. Takéto teórie majú tendenciu koexistovať v rámci populistických hnutí alebo strán s inými vysvetleniami ako je nedbalosť alebo osobné obohatenie. Konšpiračné teórie sú teda nepotrebným prvkom populistického diskurzu a ideológie, avšak nemusia im nevyhnutne veriť všetci v populistickom hnutí alebo strane, v ktorej kolujú [15].

KONŠPIRAČNÉ TEÓRIE VERZUS SKUTOČNÉ TEÓRIE

Vždy tu boli a vždy tu budú aj skutočné konšpirácie. Skutočné konšpirácie – zápletky a schémy, ktorých existencia bola preukázaná bez akýchkoľvek pochybností – sa však od konšpirácií, ktoré si predstavujú konšpirační teoretici, zvyčajne líšia niekoľkými spôsobmi:

Úspešné skutočné konšpirácie sú zvyčajne konšpiráciami reálnych udalostí. V porovnaní s typickými scenármi konšpiračných teórií majú jasný cieľ ako napríklad štátny prevrat alebo atentát na nejakú významnú osobnosť. Niektoré konšpiračné teórie sa točia aj okolo konkrétnych udalostí, no mnohé sú „systémové“ alebo „superkonšpiračné“ teórie. Majú tendenciu tvrdiť, že konkrétne skupiny ako napríklad slobodomurári alebo ilumináti tajne plánovali rôzne sprisahania počas histórie, alebo tvrdia, že rôzne etnické, sociálne či politické skupiny, napríklad Židia a komunisti tajne spolupracujú na majstrovskom sprisahaní s cieľom kontrolovať všetky udalosti.

Skutočné sprisahania zvyčajne zahŕňajú výrazne obmedzený počet ľudí, ktorí sa vedome alebo nevedome podieľajú na sprisahaní. Naproti tomu konšpiračné teórie často tvrdia (niekedy implicitne), že do údajného sprisahania boli zapojené niekedy až stovky ľudí. Je tomu tak aj v zdanlivo veľmi jednoduchých príkladoch niektorých udalostí, nehovoriac o vysoko komplikovaných „superkonšpiráciách“ údajne trvajúcich dekády alebo až storočia. Predstieranie pristátia na Mesiaci alebo vnútorná práca na vykonanie útokov z 11. septembra 2001 by si vyžadovala niekoľko desiatok až stoviek pomocníkov, ktorí by dokonale spolupracovali a až dodnes mlčali. Takéto scenáre sú veľmi nepravdepodobné, ak nie nemožné.

Skutočné konšpirácie majú zvyčajne nezamýšľané následky. Vedú k výsledkom, ktoré konšpirátori nepredvídali. Naproti tomu konšpiračné teórie zvyčajne tvrdia, že všetko ide podľa plánu konšpirátorov. Málokedy nechávajú priestor pre nezamýšľané následky [14]. Atentát na Gaia Júlia Caesara v roku 44 pred Kristom je typickým príkladom sprisahania. Zabila ho skupina senátorov. Sprisahanie dosiahlo svoj jasný, krátkodobý a skromný cieľ: Caesar bol zabitý. Ukázalo sa však, že to bolo kontraproduktívne vzhľadom na veľkolepejší dlhodobý cieľ, ktorým bolo zachovanie Rímskej republiky. Caesarovi odporcovia verili, že diktátorova vražda povedie k obnoveniu republiky, politická a ekonomická situácia v ríši to už ale v tom štádiu vývoja neumožňovala. Atentát vyvolal občiansku vojnu, ktorá nakoniec viedla definitívne k nastoleniu autokracie.

AKO FUNGUJÚ KONŠPIRAČNÉ TEÓRIE?

Vzhľadom na to, že konšpiračné teórie predpokladajú, že nič sa nedeje náhodou, konšpirační teoretici sa zvyčajne pýtajú: *Kto má z toho prospech?*, napríklad z konkrétnych udalostí, akými boli či sú útoky z 11. septembra alebo utečenecká kríza či globálna pandémia koronavírusu. Konšpiračná teória často robí skok od myšlienky, že určitá konkrétna skupina mohla mať prospech z nejakej konkrétnej udalosti, k tvrdeniu, že táto skupina to musela tajne naplánovať. Konšpirační teoretici sa potom uchýlia k jednej alebo k oboj z dvoch rétorických stratégií. Niektorí z nich formulujú svoju konšpiračnú teóriu tak, že sa výslovne snažia poskytnúť dôkazy, ktoré potvrdzujú ich pozíciu a tvrdenia, pričom rezolútne ignorujú všetky protidôkazy. Iní zasa postupujú skôr nepriamo a snažia sa „navrtnúť diery“ do oficiálnych verzii udalostí, spochybnit' ich. Takáto stratégia bola v posledných desaťročiach obzvlášť výrazná v západnom svete, pretože konšpiračné teórie sa často stávajú výzvou, zvlášť vtedy, keď sa napríklad samotný bývalý americký prezident otvorene zapájal do viacerých konšpiračných špekulácií [16]. Pomerne úspešná je tiež taktika v podobe „iba kladenia otázok“, ktorá umožňuje konšpiračným teoretikom poprieť, že v skutočnosti šíria konšpiračné teórie. Ich otázky sú však zvyčajne koncipované tak, aby ľudia dospeli k záveru, že muselo ísť o sprisahanie [17].

V minulosti sa viera v konšpiračné teórie často spájala s paranojou a inými psychickými problémami. A hoci niektorí individuálni konšpirační teoretici môžu byť naozaj paranoidní, viera v takéto teórie je príliš rozšírená na to, aby sa dala vysvetliť z hľadiska abnormálnej

psychológie. Niektoré nedávne prieskumy dokonca zistili, že väčšina občanov v Európe a v Spojených štátoch amerických verí jednej alebo viacerým konšpiračným teóriám. Psychologicky zameraný výskum zistil, že ľudia, ktorí sa cítia bezmocní alebo majú problém prijať či vysporiadať sa s neistotou, sú obzvlášť náchylní na to, aby verili konšpiračným teóriám. Niektoré štúdie zasa zistili, že pravdepodobnosť viery v konšpiračné teórie klesá s úrovňou vzdelania. Iné výskumy, zamerané na vieru, však ukazujú, že veriaci pochádzajú zo všetkých etník a spoločenských vrstiev. Väčšina štúdií nezistila žiadny významný rozdiel medzi mužmi a ženami. Mužskí konšpirační teoretici sú však často viditeľnejší a otvorenejší [18][22].

PREČO ĽUDIA VERIA KONŠPIRAČNÝM TEÓRIÁM?

V úzkej súvislosti s konšpiračnými teóriami vyvstáva dôležitá otázka: Prečo ľudia veria týmto teóriám? Odpoveďou je, že konšpiračné teórie sú pre mnohých ľudí príťažlivé, pretože plnia dôležité funkcie pre osobnú, sociálnu a politickú identitu tých, ktorí v ne veria. Dá sa povedať, že konšpiračné teórie:

a) robia svet a život v ňom zmysluplným, pretože vylučujú chaos a náhodu. Tiež robia svet zrozumiteľným, pretože poskytujú zjednodušené vysvetlenia politického a spoločenského vývoja. Sú stratégiou riešenia neistoty a riešenia nejednoznačnosti. Pre niektorých ľudí je jednoduchšie akceptovať, že za nitky tajne ťahá skupina elitárov alebo zločincov, prípadne obe skupiny v jednom, ako čeliť možnosti, že za nitky neťahá nikto a že niekedy sa veci jednoducho dejú tak, ako sa dejú. Týmto spôsobom konšpiračné teórie plnia podobné funkcie ako náboženstvo, poskytujú vysvetlenia fungovania sveta a pocit osobnej identity a účelu. Konšpiračné teórie sa tak často spájajú so sklonom k ezoterickým presvedčeniam alebo „magickému mysleniu“.

b) vinia z politického diania a vývoja v spoločnosti skôr ľudí ako abstraktné sily. Sú dôležitým nástrojom toho, čo spoločenské vedy nazývajú „iné“: umožňujú svojim veriacim identifikovať obetných baránkov a načrtnúť pevnú čiaru medzi „nami“ – obetami sprisahania – a „nimi“ – sprisahancami. Týmto spôsobom môžu konšpiračné teórie vytvárať silné spoločné pocity. Rovnakým spôsobom umožňujú tým, ktorí v n veria, signalizovať svoje členstvo v skupine. Napríklad vyjadrením antivakcinačných konšpiračných teórií môžu ľudia naznačiť, že sú súčasťou komunity, ktorá verí v alternatívnu medicínu a vyznáva alternatívny životný štýl.

c) zbavujú zodpovednosti tých, ktorí v nich veria. Keďže zo všetkého, čo sa deje, sú obviňovaní mocní sprisahanci, samotní veriaci nemohli mať žiadny vplyv na udalosti a vývoj.

d) umožňujú tým, ktorí v nich veria, odlíšiť sa od masy ľudí. Keďže sa konšpiračné teórie v posledných desaťročiach stali v západnom svete stigmatizovanou formou poznania, veriť v nich už nie je spoločensky prijateľné. Tí, ktorí im veria, sa však môžu utešovať myšlienkou, že sa – na rozdiel od zvyšku populácie – prebudili a pochopili, čo sa vlastne v skutočnosti v spoločnosti deje.

e) môžu niekedy viesť aj k sociálnej nespokojnosti a kritike, napríklad toho, ako fungujú verejné inštitúcie. Môžu byť prostriedkom politickej konfrontácie a stratégiou vzbury proti autorite (napríklad voči autorite rodičov, učiteľov alebo politických elít), aj keď sa dostanú na nesprávny cieľ [19][20].

AKÝ VPLYV MAJÚ INTERNET A SOCIÁLNE SIETE NA KONŠPIRAČNÉ TEÓRIE?

Zatiaľ stopercentne nevieme ani nemôžeme dokázať, či internet a sociálne siete viedli k rapídneho alebo len miernemu nárastu viery ľudí v konšpiračné teórie. Je však nepochybné, že s rozvojom internetu a masívnym využívaním rôznych sociálnych sietí určite došlo k zviditeľneniu mnohých konšpiračných teórií, k ich oveľa ľahšiemu šíreniu a prístupu k nim a zároveň sa značne zrýchlil ich obeh. Viaceré realizované výskumy ukázali, že falošné správy a fámy sa šíria oveľa rýchlejšie a širšie ako následné faktické opravy, alebo že konšpiračné teórie sa často šíria s cieľom vyvolať reakciu, získať pozornosť a nie z úprimného presvedčenia. Tak, ako všetky predchádzajúce mediálne revolúcie, aj rýchly nárast dostupnosti a používania internetu a sociálnych sietí výrazným spôsobom ovplyvnil podobu konšpiračných teórií. Videá o konšpiračných teóriách na YouTube a iných platformách sú menej „suché“ ako knihy a brožúry z predchádzajúcich čias. Navyše platformy ako Twitter, ktoré obmedzujú počet zdieľaní pre jeden príspevok, viedli k posunu od konšpiračných teórií ku konšpiračným fámam, pretože konšpiračné špekulácie sa čoraz častejšie šíria bez dôkazov a spleťtých príbehov, ktoré ich sprevádzali v minulosti a v iných médiách [15][21].

ZÁVER

Ako vyplýva z vyššie uvedeného textu, konšpiračné teórie sú neoddeliteľnou súčasťou existencie ľudskej spoločnosti. Prítomné boli v minulosti a prítomné sú aj dnes. Vzhľadom na súdobý stupeň sociálno-ekonomického vývoja a vedecko-technologického rozvoja a možností z toho vyplývajúcich však neboli v minulosti tak viditeľné ako dnes, keď sa s nimi stretávame oveľa častejšie a viaceré z nich vnímame oveľa intenzívnejšie. Žiaľ, v posledných rokoch sa ich vplyv a popularita neustále zvyšujú, čo úzko súvisí najmä s rapidným nárastom šírenia rozličných, mnohokrát „senzačných a zaručene pravdivých“ falošných správ a dezinformácií prostredníctvom moderných informačných a komunikačných technológií a prostriedkov v kybernetickom priestore. Niektoré zo zdieľaných konšpiračných teórií môžu predstavovať pomerne neškodnú zábavu, niektoré však môžu byť veľmi nebezpečné, môžu viesť k strate dôvery v lekársku, vedeckú či odbornú expertízu, k politickej neangažovanosti a v niektorých prípadoch dokonca až k ohrozeniu bezpečnosti štátu a ich občanov. Aj preto v súčasnosti konšpiračné teórie predstavujú pre ľudskú spoločnosť významnú bezpečnostnú výzvu.

Konšpiračné teórie môžu byť nebezpečné rôznymi spôsobmi. Môžu byť katalyzátorom polarizácie a násillia. Keďže „absolútne presne“ identifikujú skupinu sprisahancov, ktorá je považovaná za zodpovednú za všetko zlo, tí, ktorí v tieto teórie veria, sa môžu cítiť byť oprávnení alebo dokonca povinní konať proti tejto skupine, prípadne voči „zodpovedným“ inštitúciám alebo ich predstaviteľom. Konšpiračné teórie, ako napríklad tie ktoré tvrdia, že vedci zatajujú skutočnosť, že očkovanie spôsobuje autizmus, alebo že koronavírus spôsobujúci ochorenie Covid-19 bol vyrobený v laboratóriu ako biologická zbraň, sú veľmi nebezpečné, pretože tí, ktorí im veria, odmietajú očkovanie pre seba a svojich blízkych, čím sa podieľajú na ohrozovaní verejného zdravia. Konšpiračné teórie tiež môžu viesť k politickej apatii alebo k podnecovaniu populizmu. Ľudia, ktorí veria, že voľby sú podvod, pretože rôznych kandidátov aj tak ovládajú tí istí mocní – tí istí páchatelia zla, sa pravdepodobne buď odpútajú od politického procesu a budú voľby ignorovať, alebo budú voliť populistické strany, ktoré sa prezentujú ako skutočná alternatíva k prehnitému politickému systému. Samozrejme, možností ako prostredníctvom konšpiračných teórií ohroziť bezpečnosť ľudí, či už v podobe jednotlivcov alebo ľudskej spoločnosti ako celku je viac, preto je nevyhnutné na viacerých úrovniach

prijímať bezpečnostné, organizačné, legislatívne, technické/technologické a ďalšie opatrenia na ich elimináciu.

POUŽITÁ LITERATÚRA A INFORMAČNÉ ZDROJE

1. KUČTOVÁ, J. (2018). Aktuálne trendy súvisiace s využívaním moderných technológií. In *Aktuálne výzvy kybernetickej bezpečnosti – zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2018, s. 90-98. ISBN 978-80-8054-773-8.
2. ZACHAR, Š. (2018). Anonymizácia komunikácie zmenou IP adresy ako metóda bezpečného prehliadania internetu. In *Aktuálne výzvy kybernetickej bezpečnosti – zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2018, s. 217-224. ISBN 978-80-8054-773-8.
3. KOSTREC, M. (2020). Nebezpečné hrozby v digitálnom priestore. In *Aktuálne výzvy kybernetickej bezpečnosti : zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2020, s. 78-87. ISBN 978-80-8040-819-3.
4. KORAUŠ, A. – KELEMEN P. (2018). Protection of persons and property in terms of cybersecurity. In *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2018 – zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2018. ISBN 978-80-225-4506-8.
5. RÉVESZOVÁ, L. (2018). Počítačová kriminalita a dynamika jej vývoja v rokoch 2014-2017. In *Aktuálne výzvy kybernetickej bezpečnosti – zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2018, s. 161-173. ISBN 978-80-8054-773-8.
6. TOMÁŠEK, R. – TOMÁŠEKOVÁ, L. (2020). Kybernetické hrozby a kybernetický terorizmus. In *Aktuálne výzvy kybernetickej bezpečnosti : zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2020, s. 146-152. ISBN 978-80-8040-819-3.
7. GREIGOVÁ, Ch. (2019). *Konspirační teorie*. Brno: CPress, 2019. 128 s. ISBN 978-80-264-2831-2.
8. QASSAM, C. (2019). *Conspiracy Theories*. Cambridge: Polity Press, 2019. 140 s. ISBN 978-1-5095-3583-5.
9. USCINSKI, J. E. – PARENT, J. M. 2014. *American Conspiracy Theories*. Oxford : Oxford University Press, 2014. 221 s. ISBN 978-0-199-35181-7.
10. MAKSZIMOV, V. 2020. Hungarian PM Orbán accuses EPP of spreading fake news. In *Euractive*, 2020. [Online] [cit. 19.03.2020] Dostupné na: <<https://www.euractiv.com/section/future-eu/news/hungarian-pm-orban-accuses-epp-of-spreading-fake-news/>>.
11. NIELSEN, N. – ZALAN, E. 2020. EU says Orbán's new national poll contains 'fake news'. In *EUobserver*, 2020. [Online] [cit. 19.03.2020] Dostupné na: <<https://euobserver.com/political/148616>>.

12. COLL, S. 2017. Donald Trump's "Fake News" Tactics. In *The New Yorker*, 2020. [Online] [cit. 19.03.2020] Dostupné na: <<https://www.newyorker.com/magazine/2017/12/11/donald-trumps-fake-news-tactics>>.
13. LEE, D. 2018. How President Trump took 'fake news' into the mainstream. In *BBC News*, 2020. [Online] [cit. 19.03.2020] Dostupné na: <<https://www.bbc.com/news/av/world-us-canada-46175024>>.
14. BUTTER, M. – KNIGHT, P. 2020. *Routledge Handbook of Conspiracy Theories*. London : Routledge, 2020. 700 s. ISBN 978-0-42945-273-4.
15. BERGMANN, E. 2018. *Conspiracy & Populism: The Politics of Misinformation*. Cham : Springer International Publishing, 2018. 186 s. ISBN 978-3-319-90358-3.
16. POLANTZ, K. – NOBLES, R. 2022. Trump and right-wing lawyer were part of 'criminal conspiracy' to overturn 2020 election, January 6 committee alleges. In *CNN Politics*, 2022. [Online] [cit. 19.03.2020] Dostupné na: <<https://edition.cnn.com/2022/03/02/politics/trump-criminal-conspiracy-defraud-january-6-committee/index.html>>.
17. MERLAN, A. 2019. *Republic of Lies: American Conspiracy Theorists and Their Surprising Rise to Power*. New York : Metropolitan Books, 2019. 288 s. ISBN 978-1-25015-906-9.
18. DOUGLAS, K. M. 2019. Understanding conspiracy theories. In *Political Psychology*, 2019, roč. 40, č. 1, s. 3-35. ISSN 1467-9221. Dostupné na: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/pops.12568>>.
19. BROTHERTON, R. 2015. *Suspicious Minds. Why We Believe Conspiracy Theories*. London: Bloomsbury Publishing, 2015. 288 s. ISBN 978-1-4791-564-1.
20. USCINSKI, J. E. 2018. *Conspiracy Theories and the People Who Believe Them*. Oxford : Oxford University Press, 2018. 384 s. ISBN 978-0-190-84410-3.
21. SUNSTEIN, C. R. 2014. *Conspiracy Theories and Other Dangerous Ideas*. New York : Simon and Schuster, 2014. 267 s. ISBN 978-1-4767-2663-2.
22. PROOIJEN, J. W. 2018. *The Psychology of Conspiracy Theories*. London : Routledge, 2018. 118 s. ISBN 978-1-31552-539-6.
23. HARAMBAM, J. 2020. *Contemporary Conspiracy Culture: Truth and Knowledge in an Age of Epistemic Instability*. London : Routledge, 2020. 254 s. ISBN 978-1-00005-933-5.
24. BYFORD, J. 2011. *Conspiracy Theories. A Critical Introduction*. London : Palgrave Macmillan, 2011. 179 s. ISBN 978-1-349-32350-0.
25. OLMSTED, K. S. 2011. *Real Enemies: Conspiracy Theories and American Democracy, World War I to 9/11*. Oxford : Oxford University Press, 2011. 336 s. ISBN 978-0-19-975395-6.

ADDRESS & ©

doc. Ing. Radoslav IVANČÍK, PhD. et PhD., MBA, MSc.

Akadémia Policajného zboru

Sklabinská 1

817 35 Bratislava

Slovenská republika

radoslav.ivancik@akademiapz.sk